

УДК 811.162.2(038)
С48

Словник синонімів та антонімів сучасної української мови. 5–11-й класи [Текст] / упоряд. О. Ю. Богданова, М. В. Коновалова. — Х. : Вид. група «Основа», 2019. — 159, [1] с.

ISBN 978-617-00-3683-4.

Словник-довідник містить перелік найуживаніших слів, до яких дібрано синонімічні відповідники, що супроводжуються стислими тлумаченнями та стилістичними ремарками. В окремому реєстрі покажчика за абеткою розміщено всі синоніми словника із зазначенням назви синонімічного ряду.

Окремо подано антонімічні пари, проілюстроване вживання та особливості сполучуваності слів із протилежним значенням.

Відповідає вимогам нової редакції Українського правопису 2019 року.

Видання стане в пригоді учням середньої школи, учителям, а також усім, хто цікавиться вивченням рідної мови.

УДК 811.162.2(038)

ISBN 978-617-00-3683-4

© Богданова О. Ю., Коновалова М. В.,
упорядкування, 2019

© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2019

ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Синоніми (від грец. *synonymos* — однойменний) — це слова, що по-різному звучать, але близькі за значенням. Вони різняться відтінками значення, стилістичним забарвленням, сполучуваністю з іншими словами або можуть бути тотожними за значенням. Зважаючи на ці особливості, синоніми можна поділити на такі групи:

а) **лексичні синоніми**, що різняться смисловими відтінками: *відомий* — *видатний, славетний, знаменитий*; *стислий* — *короткий, лаконічний*; *здобуток* — *досягнення, завоювання*; *дефект* — *недолік, вада*;

б) **стилістичні синоніми**, що різняться емоційно-експресивним забарвленням: *говорити* — *мовити, промовляти, ректи, верзти, балакати, базікати, теревенити*; *іти-ступати, простувати, прямувати, шкандибати, плентатися, чвалати*; *розуміти* — *осягати, метикувати*; *щоб* — *аби*; *оскільки* — *тому що, через те що, позаяк*;

в) **абсолютні синоніми**, які не мають відмінностей щодо лексичного значення: *століття* — *сторіччя*; *процент* — *відсоток*; *аплодисменти* — *оплески*; *площа* — *майдан*; *шеф* — *керівник*.

Абсолютних синонімів у мові небагато. Поступово вони розходяться у значенні або у вживанні, аби не бути безцільними заміниками один одного. Серед таких слів-дублетів є багато українських відповідників до запозичених слів, часто термінологічних понять, напр.: *оксидация* — *окислення*; *лінгвістика* — *мовознавство*; *симптом* — *ознака*; *прерогатива* — *перевага*; *інвестор* — *вкладник*; *контракт* — *договір*; *апеляція* — *звертання*; *баланс* — *рівновага тощо*. Проте назву «абсолютні синоніми» усе ж потрібно розуміти із певним застереженням, оскільки в мовній практиці повних синонімів, як таких, по суті, немає, тому що за своїм фактичним становищем у стилістичній системі вони різняться частотністю вживання, певною стилістичною маркованістю, неоднаковою активністю використання в різних стилях, сполучуваністю тощо.

Синонімічне багатство мови передусім свідчить про її красу, здатність передавати всі відтінки значень слів та емоційно-експресивне забарвлення. «Багатство синонімів — одна з питомих ознак багатства мови взагалі» — наголошував М. Рильський. Ось яскраві приклади розмаїття синонімів української мови: *завірюха* — *метелиця, хуртовина, курява, віхола, буран, заметіль, пурга, хуга, сніговій, сніговійниця, поземка, пороша, хиза, охиза,*

хурія, хурдига, хурделиця, шквиря, зав'юга, завія, кура, хвижа, хвища. Однією з важливих функцій синонімів у мовленні є урізноманітнення викладення, уникнення монотонності, повторів. Засновуючись на певному значенневому нюансі слова, можна виділити, підсилити, уточнити, оцінити, а отже, висловити думку якнайдоречніше.

Зважаючи на принцип змістової адекватності значень синонімів, що з'єднуються в одному ряді, розгортання деяких синонімічних рядів подано дещо звужено. Так, наприклад, із синонімічних відповідників до слова *говорити* створено кілька окремих синонімічних груп власними реєстровими словами. Одна з них при реєстровому *говорити*, друга — при *базікати*, третя — при *мирмити*, четверта — при *товкмачити* тощо. Кожен із цих реєстрових синонімів має особливі відтінки, за якими було дібрано до них синоніми.

Антоніми — слова з протилежними значеннями. Антоніми так само, як синоніми, належать до однієї частини мови. Антонімами можуть бути іменники (*радість — смуток*), прикметники (*молодий — старий*), дієслова (*будувати — руйнувати*), прислівники (*угору — униз*), займенники (*усі — ніхто*). Іноді антоніми розрізняються префіксами: *друг — недруг, грамотний — безграмотний, заходити — виходити*.

Антоніми також поділяють на **загальномовні та контекстуальні**. Більшість антонімів характеризують якості (*гарний — поганий, розумний — дурний, рідний — чужий, густий — рідкий і т. ін.*). Чимало є й таких, які вказують на просторові та тимчасові відносини (*великий — маленький, просторий — тісний, високий — низький, широкий — вузький; ранній — пізній, день — ніч*); менше антонімічних пар із кількісним значенням (*багато хто — деякі; єдиний — численний*). Трапляються протилежні найменування дій, станів (*плакати — сміятися, радіти — сумувати*), але таких небагато.

Розвиток антонімічних відносин у лексиці відображає наше сприйняття дійсності у всій її суперечливій складності та взаємозумовленості. Тому контрастні слова не тільки протиставлені одне одному, але й тісно взаємопов'язані. Слово *добрий*, наприклад, викликає в нашій уяві слово *злий*, *далеко* нагадує про *близько*, *прискорити* — про *сповільнити*. Антоніми стоять на крайніх точках лексичної парадигми, але між ними у мові можуть бути слова, що відображають зазначені ознаки різною мірою, тобто їхнє спадання або зростання. Наприклад: *багатий — заможний — незаможний — бідний — жебрак; шкідливий — нешкідливий — корисний*. Таке протиставлення припускає можливий ступінь посилення

ознаки, якості, дії, або градацію (лат. *gradatio* — поступове підвищення). Семантична градація властива лише тим антонімам, смислова структура яких містить указівку на ступінь якості: *молодий — старий, великий — маленький, дрібний — великий*. Інші антонімічні пари позбавлені ознаки градації: *верх — низ, день — ніч, життя — смерть, чоловік — жінка*.

Антоніми з ознакою градації у мові можуть взаємозамінюватися для надання висловленню ввічливої форми; так, доречніше сказати *літній*, ніж *старий*. Слова, що вживають для усунення різкості або грубості фрази, називаються *евфемізмами* (гр. *eu* — добре + *phemi* — говорю). Тому, спираючись на це, іноді говорять про антоніми-евфемізми, які висловлюють значення протилежності в пом'якшеній формі. За структурою антоніми поділяють на *різнокореневі* (*день — ніч*) і *однокореневі* (*приходити — ходити, революція — контрреволюція*). Перші становлять групу власне лексичних антонімів, другі — лексико-граматичних. У однокоренових антонімів протилежність значення зумовлена різними префіксами, які також здатні вступати в антонімічні відносини, порівн.: *вкласти — викласти, приставити — відставити, закрити — відкрити*.

Першу частину нашого словника присвячено синонімам, а другу — антонімам. Цей словник покликаний допомогти викладачеві мови в організації занять, спрямованих на розвиток усного та писемного мовлення учнів старших класів, на підвищення їхньої стилістичної майстерності та загальної мовної культури. Робота з нашим словником сприятиме збагаченню активного запасу слів, формуванню навички добирати потрібний антонім або синонім до слова, розвиватиме здатність мислити і розуміти слово з усіма його семантичними відтінками.